

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

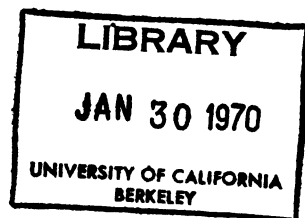
„Nas jezik“

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1968.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Употреба неких предлога са <i>a</i> на крају и без њега	1— 9.
2) Мил. Павловић, Глагол <i>стајти</i> и семантичка супротност уз инфинитив	10 -- 22
3) П. А. Дмитријевић, Јесу ли потребна ограничења?	23— 40.
4) И. Грицкат, Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику	41— 51
5) Велимир Михаиловић, „О кукову дне“ — <i>Ad calendas graecas</i>	52— 58.
6) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора	59— 82.
7) Милоје Р. Николић, Избор Александра Белића за академика	83— 96.
8) Језичке поуке	97—108.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојичић

БЕОГРАД
1968.

Штампа : Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

„О КУКОВУ ДНЕ” — AD CALENDAS GRAECAS

У нашој језичкој литератури узречица *на куково лето* или *о кукову дне* први пут је констатована у Вуковом издању српских народних пословица. Идентични обрти постоје и у македонском и бугарском језику. У Рјечнику Југославенске академије Будмани поред ових примера наводи још и реч *кукова крушка*, али за посесивни облик *куков* не даје никакво објашњење.¹

Придевски облик ове узречице у оба примера упућује нас на антропоним *Кук. Међутим, овакво лично име није забележено ни у једном нашем језичком споменику. Да бисмо се уверили да ли је то име заиста некада постојало, потребно је консултовати историјске и савремене ономастичке материјале. Најстарији пример представља име хрватског племена Кукари из 1178. године, где нам се појављује врло редак суфикс *-ар*.² С обзиром на то да још не постоји патронимијски речник Југославије, немогуће је тачно одредити ареал презимена Кукић и Куковић, па се зато следећи примери могу сматрати само као илустрација постојања патронимијске основе *Кук. Презиме Кукић је добро заступљено у Лици, где га констатујемо у пет села.³ Налазимо га, даље у Поуњу у Босни⁴, у Београду 14 пута, у Загребу и Сарајеву три

¹ ARj, V, 761.

² Вукановић, Т. П. Терминологија племенског друштва у Црној Гори, Гласник Музеја Косова и Метохије, IV—V, Приштина 1959—1960. стр. 205.

³ Grujić, Radoslav. Plemenski rječnik Ličko-krbavske županije, Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena JAZU, XXI, 1917. стр. 309.

⁴ Карановић, Милан, Поуње у Босанској Крајини, Насеље књ. 20, Београд 1925, стр. 290.

породице такође носе овакво презиме⁵, има га у селу Велики Грбевац код Бјеловара у Славонији⁶, у Сремским Карловцима, Новом Саду, итд. Презиме Куковић се појављује далеко ређе: у селу Дињушки на острву Пагу породица Куковић припада старинцима⁷, род Куковци је забележен у селу Горње Зуниче у Тимоку у Србији⁸, по једна породица Куковић у Београду и Сарајеву и презиме Куковец у Загребу.⁹ У савременој топонимији Југославије бележимо облике без придевског проширења -ов-: село Кукићи постоји код Крајева у Србији и код Огулина у Хрватској.¹⁰

Судећи по следећим примерима из микротопонимије лично име *Кук могло је да гласи и *Кука: Кукиновац је извор у Доброселу у Србији, Кукин — мтоп. у округу књажевачком у Србији¹¹, Кукин поток — мтоп. у селу Ботуну у Лепеници, такође у Србији.¹² Посесивни настатак -ин у овим случајевима упућује на лично име *Кука, јер би од имена *Кук присвојни придев морао да гласи Куков, а не Кукин.

Патронимијска основа *Кук је у прошлости изгледа била врло обична, што се најбоље може оценити према изразито великом броју сификсалних варијаната. Појава да један патронимијски корен није ограничен само на једну форму, говори нам, ако не о његовом пореклу, онда свакако о његовој некадашњој широкој распрострањености. Побимо од историјских примера. Лично име Кукур је потврђено само у придевском облику Кукуров крајем XIII или почетком XIV века. Из истог времена познато је и име Кукор.¹³ Што се тиче наставка, рекао бих да и у имену Кукур треба тражити несловенски суфикс *or*. Са суфиксом -ан + *j*: Кукањ је данашње село у долини Ибра у Србији, које је 1392. године

⁵ Телефонски именик СФРЈ, Београд 1966. стр. 103, 582, 1008.

⁶ Саопштио др Јован Кашић из Великог Грбевца.

⁷ Маричић, Луцијан, Задарска и шибенска острва, Српски етнограф. зборник, књ. XLVI, Насеља књ. 26, Београд 1930, стр. 345.

⁸ Станојевић, Маринко, Заглавак, Насеља IX, Београд 1913, 460.

⁹ Телефонски именик СФРЈ, Београд 1966, стр. 103, 1008, 582.

¹⁰ Именик места Југославије, Београд 1965.

¹¹ ARj, V, 750.

¹² Радивојевић, Г. Насеље у Лепеници, Српски етнографски зборник књ. XLVII, Насеља књ. 27, Београд 1930. стр. 35.

¹³ ARj, V, 764.

припадало бунтовном властелину Обраду Драгојлалићу¹⁴; средњовековни град такође по имену Кукањ (историјска потврда из 1423. године⁸ К⁸кан⁸) постојао је у Црној Гори код Пљеваља, где и данас постоје његови остаци.¹⁵ Са суфиксом *-ul, ulj*: познато презиме хрватског јавног и културног радника — Иван Кукуљевић — Сакцински; Кукуље — село код Бање Луке у Босни и у Црној Гори код Бијелог Поља; Кукуљане на Косову у Србији; Кукуљаново код Ријеке у Хрватској¹⁶; презиме Кукулић на острву Рабу¹⁷; Кукуљовци у Кичевији у Македонији¹⁸; влашка презимена Кукуљани и Кукуљешти у Неготинској Крајини и осам кућа Кукуљевића у селу Текији у истој области¹⁹; Кукуљевина — мтоп. у селу Величанима у Попову у Херцеговини.²⁰ Примера са оваквим наставцима свакако да има много више широм целе земље, али су и они довољни да се са великим процентом сигурности могу реконструисати следећи антропониими од ове основе: *Кукул' или *Кукуљ и *Кукуљан (< *Кук + ул, уљ; *Кук + уљ + ан). Остали примери нису тако многобројни као претходни и показују много мању продуктивност: Врло редак суфикс *-оч*²¹ констатујемо код сплитске породице Кукоч за коју се не зна одакле је.²² Презиме Кукушић са наставком *-уш* налазимо у Руми у Срему.²³ Присуство старог словенског суфикса откривамо у презимену Kukelyity у Бач-

¹⁴ Петковић, др Владимир, Преглед црквених споменика кроз ловесницу српског народа, Београд 1950, стр. 36.

¹⁵ Шкриванић, др Гавро, Именик географских назива средњовековне Зете, Титоград 1959, стр. 73.

¹⁶ Именик места у Југославији, Београд 1965, стр. 233.

¹⁷ Маричић, Луцијан, исто стр. 315.

¹⁸ Смиљанић, Томо, Кичевија, Српски етнографски зборник књ. LI, Насеља књ. 28, Београд 1935, стр. 438.

¹⁹ Јовановић, Коста, Неготинска Крајина и Кључ, Насеља 29, Београд, 1940, стр. 225, 235, 297.

²⁰ Филиповић, Миленко и Мићевић, Љубо, Попову у Херцеговини, антропогеографски приказ, Сарајево 1959, стр. 175.

²¹ Splitter-Dilberović, Vera (Beiträge zur Bildung der serbokroatischen Personennamen, Meisenheim am Glan 1966, стр. 44) сматра га као „*weinig produktiv; vereinzelt als geograf. Name ... sowie als botanischer Name.*“

²² Smoldaka, Josip, Nešto o splitskim prezimenima i još o nekima, Split 1945, стр. 23.

²³ „Сремске новине“ од 13. VII 1968, стр. 12.

ком Петровцу 1743. године²⁴, а презиме Кукоња, које је забележено у Београду²⁵ можда и не припада овој основи, јер постоји могућност да је овде у питању апелатив *кѹк* (Hüftbein).

Патронимијску основу *Ку^к констатујемо и у топониму Кукујевци у Срему. (< *Ку^к + уј + ев + ци). Суфикс -уј припада категорији непродуктивних патронимијских словенских суфикса и код Миклошича налазимо само неколико примера.²⁶ Исту слику показује и топонимија Југославије, у којој од 27.975 насеља само седам топонима (у^кључујући и Кукујевце) имају основу са суфиксом -уј: Радујевац (два пута), Богујевац, Добрујевац (два пута) и Славујевац.²⁷ Антропоним *Ку^ку^л није до сада нигде потврђен на нашем језичком подручју. Међутим, идентично име налазимо сасвим далеко на северу Совјетског Савеза, на територији где су некада живели Карелци. Наиме, у XII веку је у новгородским језичким споменицима забележен топоним Кукуева Гора а у истој области постоји и данас село које се зове Кукуј. Ова паралела, међутим, тешко да би се могла применити на наш случај, иако постоји врло много изразитих сличности у антропонимији Новгорода и јужних Словена.²⁸ Наиме, на руском језичком подручју ово лично име се сматра карелским, јер се већина карело-финских антропонима завршава управо на суфикс -уј. Апсолутну идентичност ових двају антропонима морамо, дакле, да третирамо као случајну подударност која није ретка у лингвистици. За порекло личног

²⁴ Поповић, др Душан, Срби у Бачкој до краја XVIII века, Српска академија наука, посебно изд. књ. СХСIII, Етногр. инст. књ. 3, Београд 1952, стр. 322.

²⁵ Телефонски именик СФРЈ, Београд 1966, стр. 103.

²⁶ Miklosich, Franz, Die Bildung der slavischen Personen-und Ortsnamen, Heidelberg 1927, стр. 6.

²⁷ Миличић, Владимир, Обратни именик места у Југославији — рукопис.

²⁸ Подольская, Н. В. Топономика Новгородской земли по данным новгородских письменных памятников, XI—XV вв., Диссертация, Москва 1953, стр. 205—206.

²⁹ Види: Велимир Михајловић, Неколико јужнословенско-новгородских антропонимијских паралела, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XI, Нови Сад 1968, стр. 163—175.

имена Кукуј могућно је и овакво објашњење. У румунском језику постоји географски термин *sisui* у значењу избочина³⁰, 'umflătură la cap . . . ; mot de pene la capul pășărilor'³¹, па од овог истог апелатива румунска ономастика бележи следеће примере: Cuciian, Cuciatul, Cuciata.³² Решење порекла насеља Кукујевци у Срему подједнако лежи, дакле, и у романској, и у словенској лингвистици, па ће се његово порекло коначно открити у светлу нових података који тек треба да се прикупе или открију.

Словенске антропонимијске паралеле за основу *Кук-нису многобројне, али ипак постоје, мада их Миклошич није унео у своју познату књигу о грађењу словенских личних имена: насеље Kukelicz је забележено у Шлезији у Пољској још 1286. године; Kukulovice у Чешкој: Kukl'ovici (Kuckelwitz) на територији Лужичких Срба.³³ Лично име Кукша постојало је у Белорусији³⁴, а према руском презимену Кукшич видимо да се исто такво име налазило и на територији руског језичког подручја.³⁵ Индентично лично име констатујемо и у Мађарској у жупанији Csongrad, где је забележен топоним Kuksóháza.³⁶

Према свему до сада реченом, узречица *на куково лето* садржи у себи ишчезли словенски антропоним *Кук. Из примера који су употребљени у овом чланку могу се реконструисати следећа лична имена од ове основе: *Кук (*Кука),

³⁰ Георгијевић, Светозар, Народна етимологија у нашој топонимистици, Питања књижевности и језика, Сарајево, књ. III, св. 1—2, 1956, стр. 129.

³¹ Dictionarul limbii române moderne, București 1958, стр. 202.

³² Constantinescu, Constantin, Dictionar onomastic românesc, București 1963, стр. 253. У чланку о корену *sisui* исти аутор дозвољава поређење са дијалекатским значењем *cimter* (гробље), мада је овде у питању други семантички моменат — глагол *кукати* у значењу 'нарицати'.

³³ Сви примери узети су из књиге Ст. Роспонда, Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku, Wrocław 1964, стр. 130.

³⁴ Бірыла, М. Б. Беларуская антрапанімія, Мінск 1966, стр. 104.

³⁵ Петровский, Н. А. Словарь русских личных имен, Москва 1966, стр. 137.

³⁶ Magyarország Helységnevtára, Budapest 1893, стр. 1300.

*Кукор (*Кукур), *Кукан, *Кукул (*Кукуљ), *Кукуљан³⁷, *Кукоч, *Кукел, *Кукша и евентуално *Кукуж.

Етимолошки се ова основа може везати за основу *кук* у значењу 'кукавица' (*cuculus*), која је ономотопејског порекла и која се налази у свим европским језицима. Међутим, семантика ове основе примењена на ономастику није сасвим јасна. Наиме, чињеница је да у нашем ономастичком систему постоје лична имена која су идентична са именима птица, али до сада није било познато да су наши преци поред сокола, орла, крагуја, пауна, утве, славуја и гаврана узимали и кукавицу као основу за давање имена своме потомству. У једном очуваном народном обичају у Височкој нахији у Босни откривамо да се појам лепоте везивао за птицу. Наиме, „доноси се птичје јаје и гнездо ... и метну под главу да дете буде лепо као птица.“³⁸ Мада постоји сумња да је овај обичај у вези са хришћанским веровањем о „птицама небеским“, он нам ипак не открива прави узрок зашто би једно дете морало да носи име кукавице, која и данас у народу представља оличење туге и несреће. Међутим, у нашем народу се одржало још једно веровање о кукавици, које је раширено скоро у целој Европи. Наиме, верује се да се кукавица претвара у копча чим престане да кука.³⁹ Према томе, у народној свести семантика ове речи се преламала у два супротна правца: као персонификација жалости и туге, с једне стране, и снаге, брзине и окретности, с друге стране. Сudeћи по грчкој античкој традицији, птица кукавица није имала никакву трагичну функцију, јер се онда не би разумело зашто би Зевс, најсилнији од свих богова, имао надимак Кукавица.⁴⁰ Без обзира, дакле, на семантику ове речи и кука-

³⁷ Овакав облик имена могао би бити од грчког апелатива *Κουκούλιον* у значењу 'капа црне боје коју носе на глави великосхимници' (Петковић, Сава, Речник црквенословенскога језика, Сремски Карловци 1935, стр. 104).

³⁸ Филиповић, др Миленко, Живот и обичаји народни у Височкој нахији, Српски етнографски зборник књ. LXI, II одељ. Живот и обичаји народни, књ. 27, Београд 1949, стр. 149.

³⁹ Тихомир, Р. Борбевић, Природа у веровању и предању нашега народа, II књ. Српски етногр. зборник књ. LXXII, Живот и обич. народни, књ. 33, Београд 1958, стр. 11.

⁴⁰ Zanotto, di Francesco, Dizionario pittoresco di ogni mitologia, d'antichità, d'iconologia e delle tavole del medio evo, Venezia 1844, tom IV, стр. 840.

вица и *кобац* припадају типу заштитних личних имена, која су као категорија позната многим језицима.

У прилог великој старости антропонима *Кук говори само један податак — непродуктивност суфикса који су везани за ову основу. Што се тиче хронологије настанка узречице *на куково лето*, мишљења сам да је она врло млада и да је настала у време када су црквене власти покушавале да народни ономастички систем замене именима канонизираних светаца. Према томе, *о кукову дне* би била пародија на устаљено народно „о Петрову” или „о Бурђеву дне”, који су били везани конкретно за временску, па и ритуалну асоцијацију. С друге стране, *о кукову дне* значи *никада*, јер лично име *Кук није постојало у хришћанском календару, па, према томе, овакав обрт представља чисту апстракцију у односу на календар који тачно фиксира Петров-дан, Бурђев-дан, Митров-дан. Вероватно да ће личност по имену *Кук, која је послужила да се створи овакав фигуративан начин изражавања, остати за науку заувек анонимна, као што су анонимне скоро све личности које се помињу у пословицама типа: „Нема за Рајка капа”, „Два лоша убише Милоша”, „Како Јакову — тако свакому”.

Велимир Михаиловић